

Maja VRTULEK
Hrvatski restauratorski zavod Zagreb
Restauratorski centar Ludbreg

KAZULA

PROVEDENI KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI RADOVI NA KAZULI IZ STALNOG POSTAVA ZBIRKE SAKRALNE UMJETNOSTI U LUDBREGU

Kazula – misnica, lat. casula: kućica, košulja. *Misnica je posljednji komad liturgijskog ruha koji misnik oblači. Ona je izvanjsko odijelo koje pokriva ostale odjevne predmete. (Leksikon ikonografije, 1990., 407 str.).*

OBLIK I RAZVOJ

Kazula je izvorno zvonolik ogrtač bez rukava koji seže od vrata do gležnja, s otvorom na vrhu za glavu. U kasnom srednjem vijeku prave se na bokovima izrezi za ruke. U barokno doba, kad se na kazulu stavlja bogat ornament od zlatnih niti i stakla pa postaje teška, bočni dio potpuno nestaje, a ostatak od dviju ploha sprijeđa i straga skraćuje se do koljena te se zaobljuje.

Misnica može biti bijela, crvena, ružičasta, zelena, ljubičasta, crna, zlatna ili srebrna što ovisi o razdoblju crkvene godine ili o vrsti blagdana koji se slavi. Obično ima križ izvezen na stražnjem dijelu što podsjeća na Kristovu muku. Kao simbol, misnica se povezuje s grimiznom haljinom, koju je Pilat dao obući Kristu kao "židovskom kralju".

Ona k tome podsjeća na Kristovu nešivenu haljinu za koju su vojnici na Kalvariji bacali kocke. Kako misnica prekriva svu ostalu odjeću, njezino je simboličko značenje kršćanska ljubav i zaštita. Ljubav je, naime, ona krepost koja mora prožimati sve ostale kreposti. (Leksikon ikonografije, dr. Marijan Grgić, 1990., 407 str.)

ZATEČENO STANJE KAZULE

Kazula (kataloški br. 3.4.) u stalnom je postavu Zbirke sakralne umjetnosti u kapeli Sv. Križa u dvorcu Batthyany u Ludbregu. Zbirka je otvorena za javnost 1998. godine, a čine ju predmeti od kamena, drvene polikromirane skulpture, slike na platnu, liturgijsko posuđe, crkvene knjige i crkveno ruho. Liturgijsko ruho sadrži sedam kazula, dvije zastave i jedan velum.

Kazula 3.4. datira iz prve polovice 19. stoljeća, a pretpostavlja se da potječe iz Austrije ili Njemačke. Dimenzije predmeta iznose 108x72,2 cm.

"Kazula od crnog damasta ima motive uzete s iste takve tkanine koja je nastala u Italiji sredinom 17. stoljeća. Kopiranje tog uzorka na tkanine za misna ruha dosta je često pa se može pretpostaviti da je jednostavno bilo u modi. Leđni križ je vrlo bogato ukrašen, srebrnom niti otkan, raznovrsnim i cvjetnim i lisnim dekorom povezanim u rafiniranoj vertikalnoj kompoziciji sa svim stilskim elementima ranog bidermajera. Dodatni ukras je široka borta koja naglašeno omeđuje dekoraciju leđnog križa i prednjeg vertikalnog središnjeg dijela te čini obrub kazule. Prema skladnom i dobro komponiranom ukrasu kazula je izrađena u jednoj od vrsnih srednjoeuropskih tkanica misnog ruha." (Stručna obrada: Jelena Ivoš, prof., Iz kataloga zbirke)

Kazula je izrađena od crnog damasta koji je vidljivo oštećen s prednje strane (oslabljena mjesta, nedostajuće niti osnove), dok je stražnja strana bolje očuvana. Prednja se strana sastoji od tri dijela: bočne stranice od crnog damasta, a središnji umetak od brokata istkanog od srebrne srme i obrubljenog pozamenterijskim trakama. Niti srebrne srme na središnjem umetku su ovješene zbog habanja i oštećenja nosioca. Na stražnjoj strani kazule kao središnji umetak nalazi se križ od brokata istkanog srebrnom srmom i obrubljen pozamenterijskim trakama.

Pozamenterijske trake nalaze se na svim rubnim dijelovima kazule (vratni izrez, rukovni izrez) te na spoju stražnje i prednje strane kazule. Traka je istkana od srebrne srme iste širine i uzorka, prekrivena je slojem nečistoća, naročito oko vratnog izreza. Srebrni sloj je izlizan te na pojedinim mjestima probija crveni sloj. Podstava je izrađena od crne pamučne tkanine, oštećene (poderotine) uz vanjski rub i na pregibima. Međupodstava je izrađena od grube lanene tkanine prekrivene slojem aperture¹ koja je djelomično izlomljena zbog upotrebe i lošeg deponiranja. Tkanina je prekrivena slojem nečistoće. Papirnati sloj koji je jako oštećen, izgubio je svoju čvrstoću i fleksibilnost, pogotovo u predjelu ramena i vratnog izreza.

Prema dogovoru i konzultacijama s voditeljicom Tekstilnog odjela Hrvatskog restauratorskog zavoda Zagreb, gospođom Bernardom Rundek Franić, uzeti su uzorci za analizu materijala (damast, brokat, srma) u Prirodoslovnom laboratoriju Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu. Prije početka konzervatorsko-restauratorskih radova izrađena je opsežna foto dokumentacija (detalji oštećenja).

OPIS PROVEDENIH KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH RADOVA

Zbog teško dostupnih mjesta oštećenja (radi sanacije istih), kazulu je trebalo rastaviti. Prije međusobnog razdvajanja sastavnih dijelova kazule trebalo je koncem markirati na gornjoj tkanini rubove do kojih je prišivena pozamenterijska traka. Nakon odvajanja svih sastavnih dijelova kazule: pozamenterijskih traka izvezenih srmom – srebro, gornje tkanine (damast i brokat), podstave, međupodstave i papira, fotografirani su spojevi prednje strane te neke karakteristike u načinu spajanja.

Nakon odvajanja, mekanim četkicama mehanički je uklonjena prljavština i prašina. Svaki dio tkanine je u svojim originalnim mjerama prenesen (precrtan) na Hostaphan foliju te su svi rubovi učvršćeni pamučnim koncem, bodom obameta, kako se prilikom rada tkanina ne bi dalje oštetila. Na rastavljenim dijelovima kazule fotografirana su oštećenja i nečistoće s lica i naličja tkanine. Papirnati sloj kazule povjeren je Odjelu za papir HRZ-a Zagreb, gdje su provedeni konzervatorsko-restauratorski radovi – papir je očišćen mokrim postupkom te učvršćen između dva sloja japan papira.

Pozamenterijske trake od srebrne srme su izmjerene te očišćene mokrim postupkom u otopini sredstva za čišćenje metala i destilirane vode, a nakon toga u neutralnom deterdžentu. Potom su dobro isprane u destiliranoj vodi. Nakon provedenog postupka pranja trake su prosušene staničevinom. Ponovno su izmjerene te do završetka sušenja lagano istegnute na originalnu dužinu. Ostali dijelovi kazule su također, nakon provedene probe o postojanosti boje, očišćeni mokrim postupkom, svaki posebno, pranjem u otopini neutralnog deterdženta i destilirane vode te potom dobro isprani. Prije sušenja također su provjerene njihove dimenzije te, ako je kojim slučajem došlo do skupljanja ili istežanja tkanine prilikom pranja, uslijedilo je vraćanje skupljanjem ili istežanjem do originalnih dimenzija.

Za sanaciju oštećenja (poderotina, oslabljenog tekstilnog nosioca) upotrebljena je krepelin² svila obojena u odgovarajućem tonu tkanine, koja je prije bojenja iskuhana kako bi se uklonila apretura. Na obojenu svilu pomoću kista nanijeto je reverzibilno ljepilo³ koje se razrjeđuje s destiliranom vodom. Tako pripremljena krepelin svila je fleksibilna te se može istežati i savijati, što je vrlo važno za originalnu tkaninu kako se nebi dodatno oštetila (pucala). Krepelin svila sa slojem ljepila nanijeta je parcijalno (gdje je bilo potrebno) s naličja tkanine te je preko Hostaphan folije, pomoću malih slikarskih peglica na odgovarajućoj temperaturi (oko 120°C) laganim peglanjem učvršćena za podlogu. Oštećenja podlijepljena krepelin svilom dodatno su učvršćena šivanjem svilenim filamentom⁴ (u odgovarajućem tonu) restauratorskim bodom s lica tkanine (samo na damastu i brokatu, dok se podstava samo podljepila).

Za oštećenje u srednjoj zoni prednjeg srednjeg brokatnog umetka kazule bilo je potrebno izvršiti rekonstrukciju uzorka te je tako izvedena rekonstrukcija motiva desne strelice, ploče s deset zapovjedi, desnog žezla i zvona. Nakon završene faze zatvaranja oštećenja i rekonstrukcije motiva, svi dijelovi kazule su tretirani na toplinskom stolu kako bi krepelin svila što bolje prijalila uz originalnu tkaninu. Također, i u ovoj fazi je načinjena fotodokumentacija.

SPAJANJE KAZULE – VRAĆANJE U PRVOBITNI OBLIK

Spajanje kazula teklo je postupno – prvo su spojeni slojevi damastno brokatne tkanine s papirnim slojem i slojem međupodstave, prišivanjem pozamenterijskih traka duž linija spojeva. Spajalo se ručno, šivanjem čvrstim pamučnim koncem u odgovarajućem tonu, koristeći bodove kakvi su bili na originalnom predmetu (jemčasti bod, povratni bod). Nakon toga međusobno su spojeni prednji i stražnji dio kazule, prišivanjem pozamenterijske trake duž poprečne linije spoja ispod vratnog izreza te prišivanje pozamenterijskih traka koje se nalaze duž rubne linije kazule. Učvršćen je samo unutarnji rub trake, i to do oznaka (markirana mjesta s koncem prije odvajanja kazule). Potom je pripasana i učvršćena podstava, koja je prihvaćena zajedno s vanjskim rubom rubne pozamenterijske trake. Na kraju je spojen prednji i stražnji dio podstave s unutarnje strane kazule duž poprečne linije spoja ispod vratnog izreza.

Nakon završenih konzervatorsko–restauratorskih radova kazula je fotografirana, a izrađena je i sva ostala potrebna pisana i grafička dokumentacija. Radovi su provedeni u Odjelu za tekstil HRZ-a u Zagrebu od 10. srpnja do početka listopada 2003. godine, kada je kazula dopremljena u Odjel za tekstil u Restauratorski centar Ludbreg. Radove su izvodile djelatnice RCL-a Venija Bobnjarić Vučković, Maja Vrtulek i Ada Gerić Vrtulek, a u nekim je radovima sudjelovala i djelatnica Tekstilnog odjela iz Zagreba Branka Regović. Svi radovi vođeni su pod nadzorom voditeljice

Prednja strana kazule prije početka radova. Foto: RCL, 2003.

Inv. br. 3.4.
 Detalj oštećenja kazule na prednjem brokatnom umetku. Foto: RCL, 2003.

Prednja strana kazule nakon završenih radova. Foto: RCL, 2003.

Odjela za tekstil HRZ-a iz Zagreba gđe. Bernarde Rundek Franić. Svi konzervatorsko–restauratorski radovi završeni su do kraja prosinca 2003. godine.

Kazula je vraćena u kapelu Sv. Križa dvorca Batthyany u Ludbregu, kako bi bila ponovno izložena u stalnom postavu Zbirke sakralne umjetnosti. Smještena je u staklenu vitrinu na vješalici koja je obložena spužvom u ramenom dijelu, kako bi tkanina kazule imala prirodan pad i zadržala potreban izgled.

ZAKLJUČAK

Svaki tekstilni predmet, pa tako i opisana kazula, zahtijeva prije konzervatorsko–restauratorskog zahvata izradu detaljne foto dokumentacije kao i analize materijala kako bi se olakšao daljnji postupak. Pretpostavke o materijalima iz kojih je sašivena kazula temelje se na opisima iz kataloga Stalnog postava. U tom opisu je navedeno da je kazula izrađena od svilenog damasta i svilenog atlasa strojno ukrašenog srebrnim nitima te da su ukrasne pozamenterijske trake istkane od srebrne srme.

Međutim, prema rezultatima analize materijala proizlazi da je kazula izrađena od crnog pamučnog damasta i crnog pamučnog atlasa strojno ukrašenog srmom čiju "dušu" čine pamučne niti omotane metalnom lametom, čija je osnova bakar presvučen tankim slojem srebra.

Isto tako vrlo je važno na koji će se način nakon izvršenih konzervatorsko–restauratorskih radova kazula dalje pohraniti i čuvati. Kazula bi morala visjeti na vješalici ili na za nju posebno izrađenom kalupu. Ako nije namijenjena za stalni postav u muzeju, potrebno ju je zaštititi od prašine i jake svjetlosti. U tu svrhu pogodne su ladice koje odgovaraju dimenziji predmeta. Također je jako važno da je temperatura i vlaga u prostoru u kojem se čuva tekstilni predmet regulirana prema propisima. Posebno treba voditi računa o zaštiti od štetočina (moljaca i sl).

BILJEŠKE:

1. Apretura, njem. Appretur, postupak kojim se nekom materijalu ili predmetu poboljšava izgled ili kvaliteta (čvrstoća, nepromočivost i sl.)(Vidi: V. Anić – I. Goldstein, 1999: 107.)
2. Krepelin svila - vrlo tanka svila pogodna za postupak učvršćivanja.
3. Reverzibilno ljepljenje (lat. Reversus) - ljepljenje koje možemo ukloniti odgovarajućim postupkom.
4. Filament (lat. Filamentum:vlakno) - tanka nit svile pogodna za šivanje konzervatorskim bodom.

IZVORI I LITERATURA:

1. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1990.
2. Katalog stalnog postava Zbirke sakralne umjetnosti, Ludbreg 1998.
3. Tekstil paramenta, Crkveni tekstil Hrvatskog povijesnog muzeja, Katalog muzejskih zbirki XXX, Zagreb, 1998.
4. Umjetnička topografija Hrvatske, Ludbreg, Zagreb, 1997.
5. V. Anić - I. Goldstein: Rječnik stranih riječi, Zagreb, 1999.
6. Dokumentacija Hrvatskog restauratorskog zavoda.

SUMMARY

CHASUBLE (lat. a small house)

Chasuble is originally a bell-like, sleeveless, ankle-length gown, with an opening for the head at its top. It is a part of a priest's mass vestments.

The chasuble from the church of Holy Trinity in Ludbreg is permanently exhibited in the Collection of Sacral Arts in the chapel of Holy Cross in the castle of Batthyany in Ludbreg. This mass vestment dates from the early 19th century and is presumed to originate from Austria or Germany. Art-conservation and restauration work on the chasuble was done in the Restauration Centre Ludbreg during 2003.

Prior to the art-conservation and restauration intervention, a detailed photodocumentation had been prepared, as well as the analysis of the material that the chasuble was made of. According to the results of the material analysis, it was found out that the chasuble was made of black cotton damast and black cotton atlas, machine decorated with a silver thread whose «soul» consists of cotton thread wrapped by metal lame that has copper as its base and is coated with thin layer of silver. Because of difficulties to reach the places of damage, the chasuble was disjoined into its consisting parts (cotton atlas, cotton damast, a layer of paper, a layer of flax mid-lining, a layer of cotton lining and the haberdashery – silver thread) which were treated by appropriate procedure. All dismantled parts were cleaned from dust and dirt in a dry-cleaning as well as wet procedure and they were fastened onto a very thin layer of coloured silk (of a matching shade) applied with glue. Some damage was additionally fastened by silk filament sawing in conservation stitches.

After the completed conservation-restauration procedure, the chasuble was returned into its original form (all consisting parts were sawn together), and was taken back to the permanent exhibition of the museum. Further storage of textile items processed in such a way, should particularly pay attention to microclimate conditions (temperature, moisture) and it is necessary to protect it from strong sunlight and from insects that destroy clothing.